

دانشگاه تهران

دانشکده علوم اداری و مدیریت بازرگانی

پایان نامه فوق لیسانس

تحقیقی پیرامون "نقش بانک مرکزی در اجرای سیاست بازرگانی کشور"

استاد ارجمند

جناب آقای دکتر عباس صدیقی

هیئت داوران :

آقایان دکتر صدیقی ، دکتر اقتداری و دکتر جورابچی

تهیه و تنظیم از: محمد حسن کسائی

دانشجوی فوق لیسانس رشته

مدیریت بازرگانی دانشکده علوم

و مدیریت بازرگانی .

تاریخ بهمن ماه سال ۱۳۴۹

۱۱۸

الف

فهرست مطالب

صفحه	مقدمه
۱	
۹	<u>فصل اول - وظایف ویژه بانک مرکزی ایران</u>
۹	مقدمه
	نحوه کنترل حجم اعتبارات بوسیله بانک مرکزی:
۱۱	۱- وسائل کنترل کمی
۱۷	۲- وسائل کیفی کنترل اعتبارات
	<u>فصل دوم - نقد بانکهای تجاری :</u>
	مقدمه
۲۱	قبول سپرده ها
۲۶	اعطای اعتبار
۲۷	انواع اعتبارات
۳۴	نظارت بر اعتبارات
	<u>فصل سوم - نقد بانک مرکزی در اجرای سیاست بازرگانی خارجی کشور</u>
۴۰	قانون انحصار تجارت خارجی

صفحه

۴۱	تاریخچه مختصری از کنترل بازرگانی خارجی ایران
۴۵	نقش بانک مرکزی ایران در توسعه و پایداری بازرگانی خارجی
۴۶	و دیعه :
۵۰	ثبت سفارش
۵۴	تاثیر روابط سیاسی در امور بازرگانی
۵۶	نقش بانک مرکزی در امر صادرات
۵۷	الف - خرید و فروش ارز سلف :
۵۸	ب - خرید سلف ارز غیر بازرگانی بصورت "سواپ"
۶۱	ج - تسهیلات اعتباری در امر صادراتی :
۷۲	نکات قابل توجه در تسهیلات صادراتی
<hr/>	
	فصل چهارم - تناقض و عدم هماهنگی در وسائل اجرای سیاستها
۷۶	مقدمه
	۱- رویه وزارت اقتصاد و بانک مرکزی در امر صادرات و واردات
۸۱	۲- تناقض مقررات تسهیلات صادراتی
۸۳	۳- تناقض هدفهای افراد با سیاست بازرگانی کشور

فصل پنجم - خلاصه و نتیجه

۸۷

مباحث شامل:

- ۱- بخشنامه مربوط به مقررات تسهیلات صادراتی ۹۶
- ۲- بخشنامه مربوط به تعهد صادرکنندگان ۱۰۵
- ۳- بخشنامه مربوط به کنترل کمی ۱۱۶
- نتایج و ملاحظات ۱۱۹

## پیشگفتار:

در غالب کشورها معمولاً بانکهای مرکزی عهده دار وظایف بسیار مهمی هستند که اهم آن تثبیت و حفظ ارزش پول ، تنظیم و اجرای سیاست پولی ، نظارت بر عملیات بانکها ، کنترل شبکه بانکی و بانکداری دولت میباشد .

از وظایف فوق الذکر ، وظیفه تنظیم و اجرای سیاست پولی ( که با وسایل کمی و کیفی کنترل اعتبارات صورت میگیرد ) ارتباط بیشتری با سیاست بازرگانی کشور دارد . نظارت بر عملیات بانکها و کنترل شبکه بانکی نیز از این لحاظ که مالا بتأمین احتیاجات مشتریان و تأمین در معاملات آنها منجر میشود میتواند مبادلات بازرگانی کشور را تحت تأثیر قرار دهد . بالاخره انجام وظیفه بانکداری دولت از طرف بانک مرکزی بتأمین وجوه در گردش مؤسسات بازرگانی و غیر بازرگانی دولت کمک شایانی مینماید .

در ایران ، بانک میتواند گفت که ارکان اقتصادی براساس

همکاری و دقت در انجام وظایف بانک مرکزی استوار است ، معینا تا  
 کنون مطالعه دقیق و منظم از ارتباط اینگونه وظایف با سیاست بازرگانی  
 کشور حاصل نیامده است . بی شک یکی از دلایل آن عدم قدمت و -  
 فعالیت بانک مرکزی در ایران میباشد ( ۱ )

#### موضوع مورد بررسی :

هدف و منظور این رساله بررسی آن نوع وظایف بانک مرکزی است  
 که در سیاست بازرگانی کشور موثر واقع میشود . برای این منظور و در  
 علاوه بر آنچه که قبلا ذکر گردیده است سیاستهای خاص بانک مرکزی  
 ایران از قبیل تعیین ودایع اعتبارات اسنادی وارداتی ، حدود  
 اعتبارات اسنادی صادراتی و تنظیم آمارهای بازرگانی آن بانک ( که

---

( ۱ ) بانک مرکزی ایران بموجب قانون بانکی و پولی کشور ( فصل  
 سوم ) مصوب ۷ خرداد ماه ۱۳۳۶ تأسیس و از مرداد ماه همان  
 سال شروع بکار نموده است . بنابراین حدود ده سال از تاریخ  
 آن میگذرد .

در اجرای بند "د" ماده ۳۱ قانون بانکی و پولی کشور مصوب ۶ خرداد  
ماه ۱۳۲۹ حفظ موازنه ارزی کشور صورت میپذیرد (نیز مورد بررسی  
قرار میگیرد) (۲) .

در پایان این رساله ، نتیجه اقدامات بانک مرکزی ایران  
در زمینه سیاست بازرگانی کشور ، تا آنجا که مقدور است ، مورد بحث  
و مذاقه قرار خواهد گرفت .

#### محدودیت موضوع مورد بررسی :

در بررسی این پایان نامه کوشش فراوانی بکاررفته است تا  
از کلیه امکانات موجود استفاده شود لیکن از آنجائی که این بررسی بتازگی

---

(۲) بند "د" ماده ۳۱ قانون بانکی و پولی کشور مصوب ۶ خرداد  
ماه ۱۳۲۹ درباره وظایف بانک مرکزی ایران ذیلا درج  
میگردد :

"حفظ موازنه ارزی کشور در صورت لزوم پیشنهاد تنظیم مقررات  
مربوط بمعاملات ارزی بشورای پول و اعتبار . مقررات مزبور پس  
از تصویب هیئت وزیران قابل اجرا خواهد بود ."

مورد توجه قرار گرفته ، بنابراین نمیتوان بدون نقی باشد . مهمترین مشکل در تدوین این رساله کمبود اطلاعات مدون در این زمینه بوده است از سال ۱۳۳۹ که بانک مرکزی ایران تاحیو شده تاکنون مرتباً بخشنامه و دستورالعمل های ریالی و ارزی در این باره ( خطاب به بانکها ) صادر گردیده است . تعدادی از این بخشنامه ها مکمل دستورات قبلی و تعداد دیگری ناقص بخشنامه های پیشین میباشد . آنچه این بخشنامه ها نه تنها مشکل مطالعه را برای یک نفر محقق بلکه برای مجریان این نوع دستورات را بوجود آورده است .

بدلیل فوق الذکر متأسفانه اغلب نتیجه ها حبه با متصدیان بانکی و مسالمة بخشنامه ها در یک جهت نبود . گرچه با مطالعه بیشتر ، موارد ابهام روشن میشد لیکن وقت و فرصت بیشتری نیز صرف میگردد .

روش تحقیق :

برای تدوین موضوع و جمع آوری اطلاعات با افراد و موسساتیکه



بنحوی از انحاء در مسیر سیاست های پولی و بازرگانی دولت قرار داشتند  
مذاکره و کسب اطلاع گردیده است .

تمامی و صاحب با اقتصادیان بانک مرکزی ، بانکهای مجاز

کشور ، بازرگانان و مطالعه بخشناه و دستور العمل های ارزی و ریالی

بانک مذکور در این زمینه ، مطالعه کتب و مجلات با اسناد<sup>را</sup> تجد انبوع

فعالیت در بررسی این پایان نامه را مشخص مینماید .

### اصطلاحات مخصوص :

قبل از شروع لازم است اصطلاحاتی را که در این بررسی بکار

برده شده تعریف و روشن نمود :

### ۱- ودیعه :

لژی می ندارد که خریدار کالای وارداتی تمام قیمت کالای

تجارتی مورد احتیاج خود را در ابتدا و زمانیکه هنوز نه فقط عین کالا

حاضر نشده بلکه فروشنده نیز از درخواست واقعی خریدار اطلاع ندارد

بپردازد ، معمولا خریدار با دریافت پروفرما از فروشنده گان مختلف

نسبت به سفارش خود تصمیم میگیرد و پس از افتتاح اعتبار اسنادی فروشنده از تصمیم قطعی خریدار مطلع میشود. بانک مرکزی ایران نسبت با اهمیت ورود یک کالا برای آن پیش برداخت تعیین میکند که اصطلاحاً آنرا ودیعه ثبت سفارش مینامند.

#### ۲- پروفورما ایو. Proforma I.v.

پروفورما سیاهه ایست که بوسیله آن فروشنده خصوصیات و قیمت کالای مورد درخواست مشتری را در اختیار او قرار میدهد.

#### ۳- اعتبار اسنادی وارداتی D.A. Credit

منظور آن نوع اعتبار ارزی است که بانک مرکزی از طریق بانکهای مجاز بعهدهات ارزی به خریدار کالای خارجی اعطا میکند.

#### ۴- مغایرت اسناد Discrepancy

در صورتیکه اسناد دریافتی از طرف کارگزار با مشخصات اعتبار اسنادی وفق ندهد اصطلاحاً آنرا مغایرت اسناد میگویند.

#### ۵- کارگزار Courrepandant

در این بررسی منظور از کلمه کارگزار، بانکی است که بنمایندگی

از طرف يك بانک ايراني در خارج از كشور با يك بانک خارجي در ايران  
اقدام بقبول اسناد ورود اخذ وجه آن را نميمايد .

### تقسيم بندي :

در تنظيم فصول اين رساله ابتدا و نهايت بانک مركزي ( اعم  
از وطني كه بطور كامل با سياست بازرگاني كشور مربوط ميگردد و يا مربوط  
نميگردد ) مورد بحث قرار ميگيرد .

در فصل دوم پس از ذكر مسائل كنترل اعتبارات ( كمي و كيفي )  
به انواع اعتبارات بانكي و نقش اساسي بانكهاي تجارتي اشاره شده  
است .

موضوع اصلي اين پايان نامه در فصل سوم گنجاننده شده  
است كه ضمن آن تاريخچه مختصري از كنترل بازرگاني خارجي ايران  
و همچنين وديعه و حق ثبت سفارش بيان گرديده است .

شكي نيست كه روابط سياسي كشور ها در روابط بازرگاني  
آنها موثر است و اين تاثير اغلب بصورت اقدامات اقتصادي بويژه از

طریق منابع پولی ظاهر میگردد . معاملات تهاثری با کشورهای بلوک شرق و شرق وسط حتی صدور کالا در مقابل واردات بعضی کشورهای نمونه ای - از اینگونه روابط است که در فصل سوم مختصراً شرح داده میشود ، و در فصل آخر این رساله نتایج بررسیها ، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است .

در بررسی این رساله تا حد امکان توضیحات لازم در حدود - منابع و مآخذ موجود در پایورقی ذکر شده که امید است مورد استفاده واقع گردد .

\* \* \*

## فصل اول

### وظایف ویژه بانک مرکزی ایران

#### مقدمه

بانکهای مرکزی مؤسساتی هستند که بیشتر بمنظور کنترل و تنظیم امور مربوط به پول ایجاد میشوند. در اکثر کشورها معمولاً چنین سازمانی وجود دارد ولی وسعت فعالیت بانکهای مرکزی بیشتر در نتیجه تکامل شبکه بانکی کشورها متفاوت است.

فرق عمده بانکهای مرکزی با سایر مؤسسات بانکی این است که از نظر بانکهای مذکور تا این منافع عمومی مقدم بر انتفاع مادی از عملیات بانکی میباشد. اهم وظایف بانکهای مرکزی را میتوان تحت چند عنوان بشرح زیر خلاصه نمود:

۱- نشر اسکناس و حفظ ذخیره قانونی بعنوان پشتوانه

آن.

۲- دخالت در تغییرات ارزش وسائل پولی بوسیله اعمال سیاستهای بانکی پولی ، توسعه و یا تحدید عملیات بانکی ، ترقی و یا تنزیل نرخ بهره ، اقدام در خرید و فروش اوراق بهادار دولتی و نظائر آن .

۳- دخالت در نحوه استفاده از وسائل پول .

۴- نمایندگی مالی دولت و ارشاد و هدایت مقامات دولتی

در طرح و اجرای سیاستهای اقتصادی و پولی کشور .

۵- انجام خدمات مختلف برای سیستم بانکی کشور .

۶- نظارت در اجرای صحیح قوانین بانکی در کشور ( ۱ ) .

بانک مرکزی ایران نیز بموجب قانون بانکی و پولی کشور مصوب

۷ خرداد ماه ۱۳۳۹ و طایف فوق الذکر انجام میدهد ، منتهی وظایفی

( ۱ ) عزیزنوی ( دکتر ) سیستم فدرال رزرو بانک ، مجله گانسون

بانکها ( چاپخانه اتاق بازرگانی ) شماره سوم ، فروردینماه

را که بیشتر با سیاست بازرگانی دولت مربوط میشود در این قسمت مورد بحث قرار میدهم .

نحوه کنترل حجم اعتبارات بوسیله بانک مرکزی :

بانک مرکزی با دو وسیله زیر حجم اعتبارات را کنترل میکند :

۱- وسائل کمی کنترل که عبارتند از:

الف- تغییرات نرخ بهره اتکالی - اسنادی را که بانکیها

برای مشتریان خود نزول میکنند با شرایطی قابل تنزیل مجدد در بانک

است (۲)

(۳)

مطابق مقررات بانک مرکزی ایران مصوب شهریماه ۱۳۴۱ بانک

(۲) بنده ماده ۳۲ قانون بانکی و پولی کشور مصوب ۲ خرداد

ماه ۱۳۳۹

(۲) آئین نامه تنزیل مجدد و اعطای وام و اعتبار به بانک - مصوب

۲۵۵۲ جلسه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۲ و ۱۷ شهریور -

ماه ۱۳۴۱ .

منجر تنزیل مجدد بروات و سفته های بازرگانی که منشأ آنها خرید و فروش کالا بوده و سررسید آنها از تاریخ تنزیل مجدد از ۲۰ روز کمتر از ۹۰ روز بیشتر نباشد ، را انجام میدهد مشروط بر آنکه بانک واگذارنده منشأ - اسناد را گواهی تایید نماید .

بروات و سفته های مربوط به معاملات و عملیات صنعتی و -

کشاورزی و رهنی مشروط بر اینکه سررسید آنها از تاریخ تنزیل مجدد بیش از یکسال نباشد نیز مورد قبول بانک مرکزی خواهد بود . بدیهی است - در صورتیکه بانک مرکزی مقتضی بداند میتواند در تنزیل مجدد بروات ، سفته ها و اسناد بازرگانی ، صنعتی و کشاورزی بیک یا چند نوع وثیقه یا تضمین اضافی نیز دریافت دارد ( ۴ ) .

ب- تفسیرنوع ذخائر قانونی : سپردن قسمتی از سپرده

های اشخاص به سازمان کنترل کننده شبکه بانکی کشور از آذرماه ۱۳۳۵ شروع شده ، از تاریخ منبرگتیه بانکهای کشور موظف گردیدند قسمتی



از سپرده های اشخاص نزد خود راجعنوان سپرده قانونی بیانك ملی

ایران ( که در آنوقت وظایف بانك مرکزی راجعده داشت ) بسیارند (۵)

پس از تاسیس بانك مرکزی ، بموجب قانون وظیفه نگهداری -

سپرده های قانونی همراه با سایر وظایف بانك معول گردید .

بموجب ماده ۷۲ قانون بانکی و پولی کشور حداکثر سپرده

قانونی بانکها برای سپرده دیداری ۲۰٪ و برای مدت دار پس انداز

۲۰٪ تعیین شده و حداقل بمعمده شورای پول و اعتبار را گذار گردید .

است . میزان حداقل تعیین شده وسیله شورای پول و اعتبار در

حال حاضر برای سپرده های دیداری ۲۲ درصد و برای سپرده های

پس انداز مدت دار ۱۵ درصد است ( ۶ ) .

( ۵ ) عباس صدقی ( دکتر ) اصول بانکداری ( تهران ، -

چاپخانه دانشگاه تهران - چاپ دوم ۱۳۴۶ ) صفحه ۱۰۲

( ۶ ) بخشنامه شماره ش / ۱۳۷ مورخ ۲۸ مردادماه ۹۴ که بموجب

آن نیز از اول شهریورماه ۹۴ بایستی تمام وجه سپرده -

قانونی بصورت نقد ببانك مرکزی ایران سپرده شود .

### ج - عملیات بازار آزاد اوراق بهادار: زمانیکه خطر تورم

در سلکت موجود است یا قوه خرید مردم بالا رفته است ( دولت بوسیله بانک مرکزی ) با فروش اوراق بهادار از حجم پول در گردش میکاهد و در صورت عکس یعنی زمانیکه مقتضیات ملکی احتیاج با اعتبارات بیشتر و حجم پول بیشتر را دارد با باز خرید اوراق قرضه خود پول لازم را در اختیار جامعه قرار میدهد ( ۷ ) در فرانسه برعکس انگلستان سیاست مذکور محلی نتوانسته است بخوبی انجام وظیفه کند ( ۸ ) در ایران

( ۷ ) برای مطالعه بیشتر در این مورد مراجعه شود به :

عاسر صدقی ( دکتر ) ، اصول بانکداری ( تهران چاپخانه دانشگاه تهران - چاپ دوم ۱۳۴۷ ) فصل دوازدهم صفحه ( ۱۸۰ - ۲۰۵ ) .

( ۸ ) یکی از دلایل آن پائین بودن نرخ تنزیل مجدد در فرانسه میباشد وقتی بانک دوفرانس میخواهد توسعه را تسهیل کند واقعا نیازی بوسائل دیگر ندارد ، حال اگر جهت محسود کردن اعتبارات هم بانک دوفرانس به فروش اوراق بها دار - اقدام نمیکند اینطور بنظر میرسد که دو دلیل اساسی دارد ؟

( بقیه در صفحه بعد )

این اقدام ابتدا توسط دولت در چند سال قبل شروع شد ( البته قبلا نیز اوراق قرضه دولتی صادر گردید ولی توفیق کاملی در فروش آن بدست ندادند ) و اوراق خزانه و اوراق قرضه صادر شده و پیرا یکسال از ارجاع آن ببانک مرکزی ایران نمیگردد . نرخ بهره اوراق قرضه دولتی نسبت به مدت آن متفاوت بوده و حداکثر ۹ درصد در سال میباشد که با توجه بنوع بهره سپرده های مدت دار بانکی که حداکثر ۷/۵٪ در سال میباشد قابل توجه بوده و امید میرود که مرتباً فروش اوراق -

---

#### بقیه اوراقی صفحه قبل :

- ۱- چون در فرانسه بازار پولی در داخل بانک است مؤسسه نشر اسکناس میتواند با تغییر دادن نوع تنزیل مجدد و حجم نقدینسه سایر بانکها را تحت تاثیر قرار دهد .
  - ۲- در انگلستان میزان اوراق مالی که بانکها برای تنزیل - مجدد دارند ناچیز است برعکس در فرانسه خزانه دولت اوراق و حواله قرضه در بازار را بخوش می رساند . برای مطالعه بیشتر در این مورد مراجعه شود به :
- محمد مشکوه ( دکتر ) پول ( تهران ، چاپخانه دانشگاه تهران چاپ اول ) صفحه ۳۲۸ - ۳۴۰ .

مذکور در سالهای جاری سیر صعودی را طی نماید (۹).

د - نسبت آتسی : یعنی تعیین نسبت معینی بین

بدهیهای دیداری آتی و موجودیهای نقدی و در حکم نقد - طبق

ماده ۷۱ قانون بانکی و پولی کشور، شورای پول و اعتبار بموجب آییننامه،

نسبتهای بین سرمایه پرداخت شده و اندوخته هارا از یکطرف و انواع

تعهدات را از طرف دیگر به دارائیهای نقدی و مطالبات کوتاه مدت

ویسند مدت را از یکطرف و انواع تعهدات را از طرف دیگر تعیین و به بانکها

ابلاغ مینماید.

آئین نامه اجرایی ماده ۷۱ مصوب شورای پول و اعتبار بانک

هارا مکتف نمود که از تاریخ اول آبانماه ۱۳۴۰ در مقابل بدهیهای

دیداری خود حداقل ۴ درصد دارائیهای آتی داشته باشند (۱۰).

(۹) بانک مرکزی ایران، بخشنامه شماره تی ۱۳۷ مورخ ۲۸/۵/۴۹

شورای پول و اعتبار

(۱۰) مجله بانک مرکزی ایران مورخ آبانماه ۱۳۴۰.